

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۵	فصل اول: تعریف اخلاق و فلسفه اخلاق
۵	اوصاف انسان
۵	تعریف علم اخلاق
۶	مفاهیم ارزشی
۶	گزاره اخلاقی
۷	شباهت و تفاوت فقه و اخلاق
۸	تقسیم‌بندی مباحث اخلاقی
۹	۱. فرااخلاق
۱۰	۲. اخلاق توصیفی یا تطبیقی
۱۰	۳. اخلاق هنجاری
۱۱	۴. علم تعلیم و تربیت
۱۱	رویکردهای اصلی در مکاتب اخلاقی
۱۱	۱. طبیعت‌گرایی در مقابل غیر طبیعت‌گرایی
۱۵	۲. شناخت‌گرایی در مقابل ناشناخت‌گرایی
۱۷	۳. وظیفه‌گرایی در مقابل نتیجه‌گرایی
۲۰	۴. نسبیت‌گرایی فرهنگی و ذهنیت‌گرایی در مقابل عینیت‌گرایی
۲۴	فصل دوم: اندیشه اخلاق در یونان باستان
۲۴	جوامع قهرمانی و باستانی
۲۹	سوفسطاییان
۳۱	افلاطون
۳۵	ارسطو
۴۵	فصل سوم: مبانی اخلاق اسلامی
۴۵	مبانی هستی‌شناختی

صفحه	عنوان
۴۵	۱. هدفمندی هستی
۴۷	۲. ایمان به خدا و اخلاقی بودن
۴۹	۳. توحید و محبت الهی
۵۱	۴. تخلق به اخلاق محبوب
۵۱	۵. توحید و رشد فضایل اخلاقی
۵۳	۶. سه عامل انحراف در اخلاق
۶۴	مبانی انسان‌شناختی
۶۴	۱. ابعاد وجود انسان
۶۷	۲. اختیار
۶۹	۳. مسئولیت اخلاقی
۷۲	۴. انگیزه فعل اخلاقی
۷۴	۵. ابزارهای شناخت اخلاقی
۷۷	مبانی معادشناختی
۷۷	۱. دنیا و آخرت
۸۰	۲. کیفر و پاداش
۸۳	۳. اطاعت و عصیان
۸۵	۴. گناه و آثار آن
۸۹	فصل چهارم: مکاتب اخلاق اسلامی
۹۱	اخلاق فلسفی (عقلی)
۹۲	۱. مبانی انسان‌شناسی اخلاق فلسفی
۹۴	۲. غایت در اخلاق فلسفی
۹۵	۳. روش اخلاق فلسفی
۹۵	۴. منابع اخلاق فلسفی
۹۹	اخلاق عرفانی (سلوکی)
۱۰۳	۱. روش و مبنای معرفت‌شناختی اخلاق عرفانی
۱۰۴	۲. مبانی وجودشناختی و انسان‌شناختی مکتب اخلاق عرفانی
۱۰۷	۳. منازل سیر و سلوک عرفانی
۱۱۰	۴. اخلاق مشایخ صوفیه
۱۱۴	۵. منابع اخلاق عرفانی
۱۲۷	اخلاق نقلی (مأثور)

صفحه	عنوان
۱۲۷	۱. مبانی اخلاق نقلی
۱۲۸	۲. منابع اخلاق نقلی
۱۳۸	نتیجه گیری
۱۴۰	فصل پنجم: نظریات اخلاقی درباره حسن و قبح
۱۴۱	معنا و ملاک حسن و قبح
۱۴۳	حسن و قبح عقلی یا شرعی
۱۴۵	دیدگاه اشاعره و معتزله و محل نزاع
۱۴۸	وجودشناسی حسن و قبح
۱۴۹	معرفت شناسی حسن و قبح
۱۵۰	اقسام افعال نسبت به حسن و قبح
۱۵۱	منشأ اختلاف
۱۵۲	نتیجه گیری
۱۵۴	فهرست منابع

مقدمه

انسان موجودی مختار است و می‌تواند راه سعادت خود را بیابد و سبک زندگی خود را انتخاب کند. البته همه شرایط زندگی در اختیار خود او نیست و عوامل محیطی و تربیت خانوادگی بر رفتار او تأثیرگذار است. در عین حال انسان‌ها می‌توانند با تلاش خود بر بسیاری از عوامل محیطی و تربیتی غلبه کنند. خداوند راه و رسم زندگی را از دو طریق عقلی و نقلی بر او آشکار ساخته و عوامل هدایت و نیکبختی را بر عوامل شقاوت و بدبختی غلبه داده است. بخشی از سبک زندگی مسلمانان در رساله‌های عملیه مراجع تقلید بیان شده و بخش دیگر سبک زندگی آنان در اخلاق اسلامی تبیین شده است. از آنجا که اخلاق به ریشه‌های درونی روح انسان مربوط است اهمیت ویژه‌ای دارد و توجه ویژه به اخلاق موجب فرهیختگی انسان می‌شود.

عقل انسان‌ها، نیکی بسیاری از اوصاف اخلاقی مثل عدالت، معرفت و شجاعت را درک می‌کند. در عین حال انبیای الهی مبعوث شده‌اند تا همه نیکی‌های اخلاقی را در انسان پرورش دهند و انسانی متعالی بسازند که از ملائکه نیز برتر باشد. صداقت، ایثار، جوانمردی، مال‌اندیشی، دستگیری از ضعیفان و پشیمانی از خطا از جمله نیکی‌های اخلاقی است که در اسلام به آن توصیه شده است.

در این اثر مجموعه‌ای از معارف اخلاق اسلامی تدوین شده است. چستی علم اخلاق و رویکردهای اصلی در مکاتب اخلاقی در عصر حاضر فصل اول کتاب را تشکیل داده است. با مطالعه این فصل می‌توانید بین اخلاق و علوم دیگر تمیز دهید. همچنین می‌توانید مکاتب اخلاقی متفاوت را بشناسید و زیربنای فکری - اخلاقی در برخی مکاتب در دنیای کنونی را با زیربنای اخلاق اسلامی مقایسه کنید و نسبت آن‌ها را با یکدیگر تشخیص دهید.

در فصل دوم کتاب پیشینه اخلاق اسلامی در یونان باستان به تفصیل بیان شده است. از آنجا که کتاب‌های موجود در یونان باستان تأثیر عمیقی بر فیلسوفان اخلاق اسلامی داشته است، بدون آشنایی با این پیشینه، شناخت لااقل بخشی از اخلاق اسلامی که رنگی فلسفی دارد ممکن نخواهد بود. بسیاری از کتب اخلاقی که روش فلسفی دارند با اقتباس از این پیشینه نگاشته شده است. به همین دلیل فصل مستقلی از کتاب به آن اختصاص یافته است. در فصل چهارم هنگام بحث از اخلاق اسلامی فلسفی این نکته آشکارتر خواهد شد.

در فصل سوم کتاب سه مبنای مهم اخلاق اسلامی به بحث گذاشته شده است. اول مبانی هستی‌شناسی اخلاق است. در این بحث معلوم می‌شود که تفسیر ما از هستی چیست و این تفسیر چه تأثیری بر اخلاق ما دارد. دوم مبانی انسان‌شناسی اخلاق است. اینکه انسان چه ابعاد وجودی دارد و هر بعد انسان او را به چه سمتی می‌خواند. بحث مختصری از اختیار در کنار بحث از مسئولیت اخلاقی و انگیزه انسان بر فعل اخلاقی و ابزارهایی که انسان با آن از محیط پیرامون خود شناخت می‌یابد و طبق آن شناخت عمل می‌کند از مباحث این بخش است. بخش سوم مبانی معادشناسی اخلاق است. اینکه ایمان انسان به دنیای آخرت و معاد چه تأثیری بر اخلاق او دارد، گناه چیست و چه آثاری بر حیات اخروی او دارد و دنیا و آخرت چه تمایزی دارند و نیز اینکه کیفر و پاداش از مختصات عدالت در روز قیامت است.

اخلاق اسلامی در قرون متمادی لااقل به سه شیوه متفاوت به سه مکتب اخلاقی در اسلام تبدیل شده است. فصل چهارم به توضیح و تبیین این سه مکتب اخلاقی در اسلام می‌پردازد. مکتب اخلاق فلسفی، مکتب اخلاق عرفانی و مکتب اخلاق نقلی سه عنوان اصلی این فصل است. مکتب اخلاق فلسفی ریشه در فلسفه اسلامی و فلسفه یونان باستان دارد. انسان در تعریف فلسفی‌اش و غایت و روش این اخلاق، کاملاً متمایز از مکتب اخلاق عرفانی است. در مکتب اخلاق عرفانی سیر و سلوک ملاک عمل است و مشایخ طریقت، محور تبعیت اخلاقی هستند. اخلاق نقلی یا اخلاق مأثور اخلاقی است که ریشه آن در متون اسلامی شامل قرآن و سنت منقول از پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام و صحابه ایشان است. هر یک از این سه مکتب اخلاقی در اسلام منابع و متون مختص به خود دارد. در تبیین هر مکتب، شما از مهم‌ترین آثار در دسترس از این مکاتب اخلاق اسلامی، مطلع و به اجمال با محتوای متون مرجع آن مکتب آشنا می‌شوید. هدف از این آشنایی تمیز بین مبانی و شیوه‌های متفاوت این سه مکتب اخلاق اسلامی است. بسیاری از نگارندگان اخلاق اسلامی بدون توجه دادن به این تمایزها به اخلاق اسلامی پرداخته‌اند و در نگارش خود ترکیبی از دو یا سه مکتب از این مکاتب اخلاقی را به دست داده‌اند. این کار خواننده را از ریشه‌های اصلی اخلاق اسلامی، دور و او را به شاخه‌های فرعی نزدیک کرده است.

در فصل پنجم مسئله حسن و قبح افعال انسان بررسی می‌شود. این بحث یکی از مهم‌ترین مباحث در اخلاق اسلامی است که در مکتب اصولی برخاسته از نظریه علمای شیعه تبیین شده است. نظریات مخالف و موافق یعنی نظریه اشاعره و معتزله نیز توضیح داده شده و از مباحث وجودی و معرفتی حسن و قبح پرده برداشته شده است.

هدف اصلی از نگارش این کتاب آشنا شدن دانشجویان رشته‌های مختلف با علم اخلاق است. به‌خصوص مباحثی که دانشجویان را بر استدلال‌های اخلاقی توانمند سازد و قدرت تمیز بین مکاتب مختلف را در عصر حاضر به دست آنان دهد تا راهنمایی باشد بر سؤالاتی که در زندگی روزمره با آن مواجه‌اند. مطالعه این کتاب به دانشجویان این امکان را می‌دهد که بتوانند در مباحث اخلاقی مشارکت کنند و روش‌های متفاوت پاسخ‌های متفاوت را از هم تمیز دهند تا بتوانند نگاه صواب را از خطا بازشناسند. از آنجا که دانشجویان محترم نوعاً کتاب‌ها یا دوره‌هایی از اخلاق را در طول تحصیل خود گذرانده‌اند، تا جایی که امکان داشت تلاش شد از طرح مباحث تکراری گذشته خودداری شود. امید است آنچه پیش‌رو دارید تا حدودی این هدف را برآورده کرده باشد.

در عین حال هیچ نگارشی از لغزش مصون نیست. رجای واثق دارم دوستان و عزیزانی که به بنده لطفی دارند ضمن چشم‌پوشی، نگارنده این سطور را از راهنمایی‌های خود بهره‌مند سازند.

حمید شهریاری

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

سازمان «سمت»